

politiker i fascismens grænseregioner til en sikker støtte for John Christmas Møllers parlamentariske linje i Det konservative Folkeparti antydes flere steder, men uddybes ikke. Måske er materialet for spinkelt her, som det er tilfældet for andre relationer på bladhusets indre linier, blandt andet forholdet mellem Berlinger og Det konservative Folkeparti. Men interessant ville det have været at få uddybet, ligesom en helt anden vinkel, konkurrenceforholdet til de øvrige blade, først og fremmest Politikens hus, og ikke mindst de generelle økonomiske overvejelser bag de forskellige beslutninger af redaktionel og politisk art kunne have fortjent betoning.

Det er dog mindre betydningsfulde indvendinger mod en indholdsrig bog, hvor Rasmus Kreth leverer et fint supplement til de kendte hovedtræk i denne vanskelige epoke i pressens historie.

Niels Finn Christiansen

Anders Bjørnvad: *Krigens Monumenter 1940-1945*. (Odense Universitetsforlag, 1999). 526 s., 350 kr.

Anders Bjørnvad har gennem mange år publiceret flittigt om Danmarks historie under besættelsen, især om modstandsbevægelsen og de allierede flyvere, samt i forlængelse heraf om forholdet til Storbritannien. I 1999 offentliggjorde han denne bog om monumenter, fredede gravsten, mindesteder og skulpturer rejst i Danmark med tilknytning til Anden Verdenskrig. Til grund for projektet ligger en omfattende materialeindsamling, og behandlingen heraf er bestemt ikke uden betydning for forståelsen af besættelsesårenes efterliv. Manuskriptet er afsluttet i februar 1998, og frem til det tidspunkt var der ikke gennemført en total optælling og registrering af monumenterne. Bogen har en del til fælles med Claus Bryld og Anette Warrings

undersøgelse *Besættelsestiden som kollektiv erindring*, selv om Bryld og Warrings teoretiske apparat ligger milevidt fra Bjørnvads mere traditionelle tilgang. Den kritiske distance til modstandsbevægelsens selviscenesættelse i efterkrigsårene og den kollektive erindring herom, der blev formuleret af Bryld og Warring, deles ikke (fuldt ud). Desværre udkom Bryld og Warrings bog først i sommeren 1998, så den har forfatteren altså ikke haft adgang til, selv om den som læserservice markeres i litteraturlisten. Imidlertid havde Bryld allerede tidligere i artiklen »Er vi selv historie?« (Bernard Eric Jensen m.fl.: *Erindringens og glemslens politik*, 1996) fremlagt en del af programmet for den efterfølgende bog. Men Bjørnvad har altså ikke følt, at der var grund til at tage tråden op. Når dette nævnes her, er det, fordi Bjørnvad beskæftiger sig med erindringspolitikken, men altså ud fra en ganske anden tilgang end Bryld og Warring.

Bjørnvads bog er inddelt i to; første del (s. 9-186) kommenterer og analyserer gennem tolv kapitler »hovedtræk af monumentsætningens historie 1940-1995«, mens anden del (s. 187-520) er en registrant over monumentsætningen i samme periode, opbygget geografisk. Derpå følger en registrant over monumenter rejst efter 1995.

Formålet med fremstillingen er at »belyse, hvem eller hvad mindesmærkerne blev rejst for og om muligt, hvem der rent faktisk stod bag monumentsætningen, og hvad bevæggrunden herfor var« (s. 9). Både kommentarerne og indsamlingen er kompetent arbejde. Indsamlingsarbejdet er gennemført systematisk og med stor akkuratess og vidner i øvrigt, ligesom ph.d.-afhandlingen »Hjemmehæren« fra 1988 om modstandsarbejdet på Sjælland og Lolland-Falster, om forfatterens fine fornemmelse for detaljen. Bogens kommentardel

handler henholdsvis om: 1) monumenter rejst eller planlagt under besættelsen, 2) fredede grave, 3) monumenter i relation til Christian X, Kaj Munk og Christmas Møller, 4) danske soldater, 5) søens folk, 6) politiet, grænsegendarmeriet og andre korps, 7) modstandsbevægelsen, 8) besættelsestidens ofre, 9) allierede flyvere, 10) det tyske mindretal, 11) befrielsesmindesten og endelig 12) om 50-året for Danmarks befrielse. Bogens mest spændende og mest omfattende kapitel (s. 87-129) kommenterer og analyserer historien bag de fredede grave og monumenterne rejst til minde om modstandsbevægelsen. Bjørnvad viser med stor overbevisning, hvordan modstandsbevægelsen, især foreningen Frihedskampens Veteraner, i efterkrigsårene i høj grad var en aktør i forbindelse med oprettningen af mange monumenter (fx s. 25, 30, 36, 87ff). I sommeren 1945 dannede det legaliserede Frit Danmark Modstandsbevægelsens Kunstneriske Udvalg med personer som Kate Fleron, Mogens Fog, Kjeld Abell, Otto Gelsted, Knud Nellemose, Frode Jakobsen, Leo Swane og Børge Thing. Udvalget, der havde en stærkt venstreorienteret holdning, nedlagdes allerede i 1946, men var sammen med Frihedsbevægelsens Samaråd en ikke ubetydelig faktor i monumentsætningerne. (En artikel, der i øvrigt ikke henvises til i denne sammenhæng, er John T. Lauridsen: »'Frihedskæmperbilleder' – et essay om historisk fortidsdannelse i 1945«, *Fortid og Nutid* 1995/2, og det er en skam, for artiklen handler blandt andet om Modstandsbevægelsens Kunstneriske Udvalg). En væsentlig pointe i monumentsætningens historie er, at selv om modstandsbevægelsen selv var særdeles aktiv i forbindelse med monumentsætningen, så var der bred og almindelig opbakning bag disse initiativer. Når modstandsbevægelsen blandede sig, var det blandt andet for at sikre sig, at monumenterne

udtrykte den rette stemning, nemlig »ikke sorg men sejr«. Politiet og Grænsegendarmeriet måtte derimod i langt højere grad selv sikre rejsning af monumenter til minde om deres stilling under besættelsen.

Det fremgår tydeligt, at emnet ligger Bjørnvads hjerte nært. Sine steder har kommentardelen nærmest karakter af et festskrift. Tendensen til at vide, hvad der var godt og skidt i besættelsesårenes historie og dennes efterliv, lader sig ikke altid fornægte. Som eksempel kan anføres udsagnet side 19 om monumenter rejst eller planlagt under besættelsen, hvor Bjørnvad fortæller, at hen mod 300 allierede fly styrtede ned eller blev skudt ned over Danmark under besættelsen. I denne forbindelse blev omkring 1.200 allierede piloter begravet, hvilket blev demonstreret på forskellig vis i Danmark: »Om nogen egentlig monumentsætning kunne der naturligvis ikke blive tale, men flere gode danske forsøgte sig dog i det små.« I kapitlet om monumenterne om besættelsestidens ofre forklares endvidere som en sidebemærkning, at Besættelsessamlingen i Grindsted om hverdagen under besættelsen »bestemt er et besøg værd« (s. 136). Mere hører vi ikke, og så skulle man jo tro, at Grindsted-Vorbasse Museum viser en sober og gedigen udstilling. Nu kan man sige meget godt om Besættelsessamlingen, især om de mange værdifulde genstande, som bestemt afspejler en usædvanlig indsamlingspolitik initieret af samlingens grundlægger Erik Brandt-Christensen. Det er da også rigtigt, at udstillingen i overvejende grad handler om hverdagslivet. Men sober er den ikke. Der er tale om en udstilling, der giver den lokale befolkning det, den gerne vil have, nemlig historien om det nære samfund, der var undertrykt af den tyske besættelsesmagt, men som via den lokale modstandsbevægelse rejste sig til kamp mod undertrykker-

ne. Kampen blev ført viljefast til ende, og i et samspil med de allierede tabte tyskerne afslutningsvis krigen. Men byen Grindsted, den gjorde, hvad den kunne. Der er med andre ord tale om det, som mange besættelsehistorikere kalder et rendyrket stykke konsensushistorie. Og ikke nok med det: Udstillingen er dårligt formidlet. Fraset enkelte skrubbudser af ovennævnte karakter er kommentardelen i *Krigens Monumenter* imidlertid en absolut vederhæftig fremstilling.

I alt har Anders Bjørnvad været i stand til at lokalisere hen mod 2.100 monumenter og fredede grave i Danmark med tilknytning til Anden Verdenskrig. Der er uden tvivl tale om et standardværk, hvad angår registranten. Det er i øvrigt en skam, at registranten ikke tillige er udgivet i elektronisk form. Som forfatteren selv gør opmærksom på, kan man næppe forvente, at alt er med, selv om indsamlingsarbejdet er gennemført aldeles minutiøst. De nye oplysninger, der måtte indløbe fremover, ville kunne føjes til løbende, såfremt registranten også var udgivet elektronisk. Men det kan altså ikke lade sig gøre i dens nuværende form. Bogen bør naturligvis være at finde i ethvert museums og arkivs håndbibliotek. Ud fra et erindringspolitisk sigte bør den imidlertid suppleres med læsning af Claus Bryld og Anette Warrings ovennævnte bog.

Rasmus Mariager

Alan Hjorth Rasmussen: *Tand for tunge. Modstandskamp i Gundsø 1940-45. Secret Intelligence Service i Danmark 1941-45.* (Fjordmuseet, 1998). 208 s., 205 kr.

I forbindelse med halvtredsåret for befrielsen udkom en hel stribe nye bøger om besættelsen. En af disse var *Tand for tunge*, der blev udgivet af Fjordmuseet.

Baggrunden for at udgive bogen var et ønske om at give borgerne i Gundsø et indblik i den lokale modstandskamp. Bogen falder i tre dele. Den første del har et udpræget lokalt sigte og skildrer modstandsbevægelsen i Gundsø Kommune. Den anden del fortæller den dramatiske historie om Margrethe Harboe, som var bosat i området, og den sidste del skildrer den engelske militære efterretningstjenestes aktiviteter i Danmark.

De fem sogne, der i 1970 kom til at udgøre Gundsø Kommune, var under krigen et udpræget landbrugsområde med Roskilde som nærmeste større by. Der eksisterede i Gundsø hverken industri af betydning eller vitale jernbanelinier. Heller ikke den tyske værnemagt mærkede borgerne meget til. Dette betød også, at kun én sabotageaktion af betydning fandt sted. I august 1943 blev Herringløse Maskinsnedkeri, der fabrikerede møbler til Tyskland, således sprængt i luften. Aktionen havde dog ikke deltagelse af folk fra Gundsø, men blev til i samarbejde mellem BOPA, en agent fra den engelske sabotageorganisation SOE (Special Operations Executive) og modstandsfolk fra Roskilde. Ud over denne aktion foregik der i området en del våbenmodtagelser. Disse modtagelser blev foretaget af folk udefra med undtagelse af nogle lokale, der fungerede som dækningsgruppe. I 1944 og 45 kom der gang i modstandsarbejdet, og der blev oprettet fem militære ventegrupper, hvis oprettelse, organisering og aktiviteter i befrielsesdagene skildres indgående.

Den første del af bogen har næppe megen interesse for en bredere kreds af læsere. Selv om modstandskampen for de implicerede var farlig, virker begivenhederne i Gundsø, set i det store perspektiv, trods alt betydningsløse. I bogens forord kan man læse, at meningen med beskrivelsen af modstandskampen er at give den yngre generation en bedre forståelse af besættelsesårene illustreret